

Ocupació humana i transformacions del paisatge del Montseny

Ponències
Anuari del
Centre d'Estudis
de Granollers
2002

95

***Resum:** L'evolució del paisatge del Montseny està estretament vinculada a l'ocupació humana. A les dades que ens han proporcionat els diferents estudis realitzats sobre base de la documentació existent dels darrers segles, cal afegir-hi noves dades aportades per l'arqueologia. Aquesta informació, així com l'aprofundiment en l'estudi del poblament antic i medieval, ens permet començar a disposar d'informació sobre les transformacions del paisatge montsenyenc en èpoques més reculades, que és el tema d'aquesta ponència.*

Introducció

El coneixement de l'evolució del paisatge montsenyenc, continua avui en dia essent una de les assignatures pendents en l'àmbit dels treballs d'investigació publicats en el Montseny.

Aquesta afirmació que per a alguns podria semblar sorprenent, reflecteix una realitat que, tot i les grans aportacions fetes a través dels treballs de geògrafs i biòlegs al llarg del segle XX, no ens permet encara tenir un coneixement suficientment aprofundit del procés de transformació de la muntanya, sobretot en etapes cronològicament més reculades i de les quals tenim una visió extraordinàriament pobre.

I això és important, perquè si no som capaços d'entendre aquest procés evolutiu, difícilment podrem enfocar correctament les línies de treball destinades a preservar, salvaguardar i gestionar un espai fortament humanitzat com és el massís.

La correcta interpretació, per tant, del paisatge actual implica, entre d'altres coses, conèixer l'evolució de la presència i l'activitat humana en la muntanya, la qual cosa ens permetrà entendre les claus que han motivat aquesta transformació, així com la seva periodització al llarg del temps.

El Montseny, un paisatge en constant transformació

No és cap novetat dir que el paisatge montsenyenc actual és fruit d'un llarg procés d'interacció entre l'home i el medi, en el qual l'home i amb la perspectiva del benefici propi (ja sigui per supervivència o amb finalitat econòmica en la major part dels casos), ha afavorit unes espècies enfront d'altres i ha modificat al seu interès els espais naturals que l'envoltaven.

És evident que de manera paral·lela a l'activitat humana, també s'han produït al llarg de la història, modificacions en el clima, per bé que aquestes modificacions no semblen haver tingut un pes específic prou important com per suposar per si mateixes transformacions significatives del paisatge, si més no en els darrers dos mil·lennis.

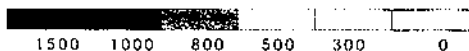
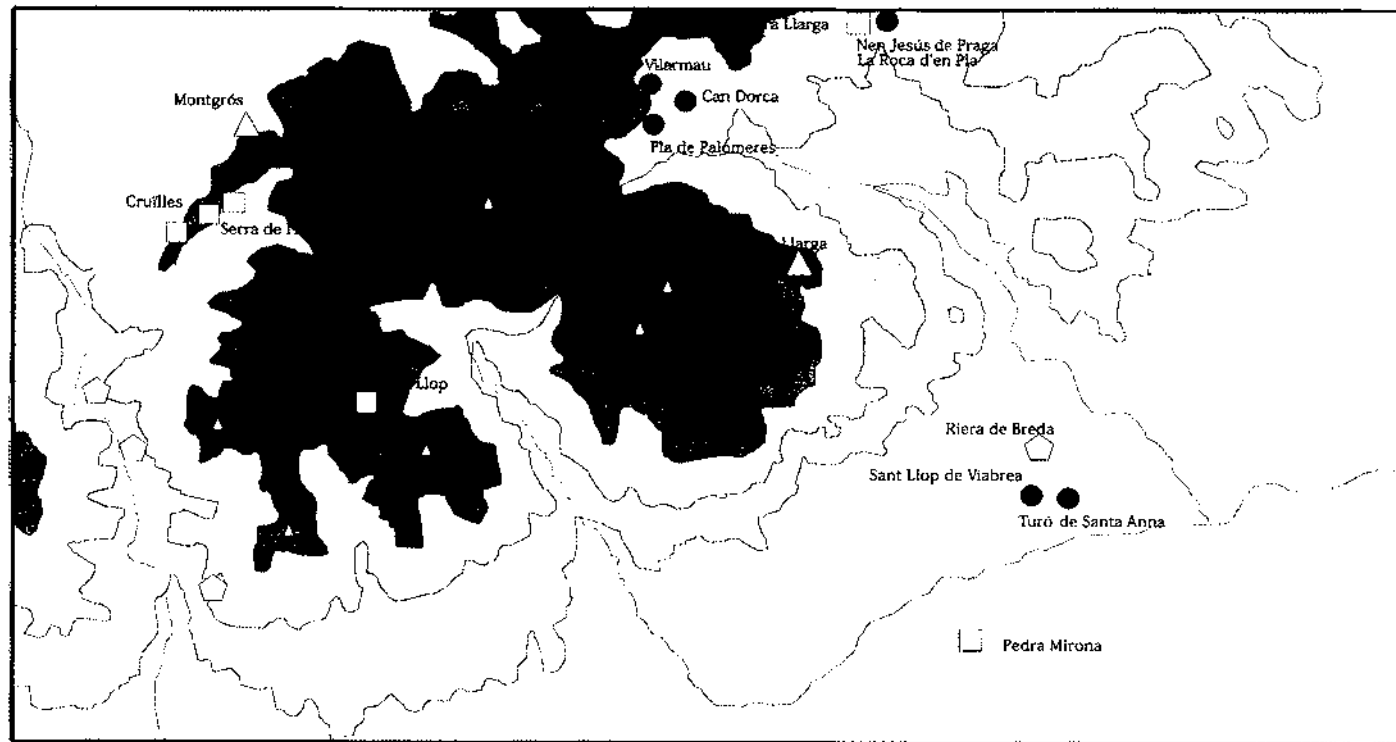
Establert per tant aquest marc de presentació, observem que l'agent essencial d'aquesta transformació és l'home, i que els mecanismes d'aquesta transformació els hem d'interpretar bastant en clau econòmica. Per altra banda la capacitat de transformar aquest paisatge, tindrà al llarg de la història una relació directa amb el desenvolupament tecnològic de les societats que han poblat el massís, i evidentment també amb la seva realitat demogràfica, de la qual coneixem ben poca cosa, llevat per l'arqueologia a través de la localització de jaciments, o bé, a partir de l'alta edat mitjana, per l'existència de documents que indubtablement ens aporten directament o indirectament dades per interpretar la dimensió del poblament en aquest període.

El poblament antic del Montseny

Les primeres dades d'ocupació humana del massís de què actualment tenim constància, corresponen al Paleolític. La distribució geogràfica d'aquestes troballes, tot i que molt puntuals, ens ofereix una primera aproximació a les claus d'aquest poblament, el qual observem sempre a redós de les zones baixes del massís, i a prop de cursos d'aigua.

La seva localització en aquestes zones obeeix al fet d'una realitat climàtica clarament desfavorable per a l'home en les zones altes i mitges altes de la muntanya, ja estudiada per Salvador Llobet en els seus treballs sobre el periglaciària en el Montseny.

PRIMERES OCUPACIONS

- ◡ Paleolític
- Jaciments prehistòrics de cronologia imprecisa
- Megàlits
- △ Edat del Bronze-Primera Edat del Ferro

És evident que en aquest període més primerenc, la vida humana en aquestes zones, era poc menys que impossible, més tenint en compte la precarietat tecnològica d'aquestes primeres comunitats.

98

Establint una periodització per fases, dins d'aquesta cursa colonitzadora de l'home, el segon gran moment en el qual localitzem restes d'ocupacions humanes en el massís, l'hem de situar en el període del neolític final i del començament del calcolític, en un context cronològic que abastaria el tercer i la primera meitat del segon mil·lenni abans de Crist).

Molt possiblement seria en aquest període, quan realment podríem parlar de capacitat de transformació del paisatge per l'home, i d'una manera particular, enfocant-lo en funció de comunitats ramaderes.

No és gratuït el fet que la major part de les restes localitzades corresponents a aquest període, les trobem en el marc geogràfic del pla de la Calma o bé en zones properes (dòlmens de la Serra de l'Arca, pla de Boix, estela de la sitja del Llop...).

I que veurem, com aquest mateix model de poblament en les zones mitges i altes, es reproduïx en bona manera entre les darreries del segon mil·lenni i de la primera meitat del primer mil·lenni adC (turó de Montgròs del Brull, i troballes de la Feixa Llarg -Arbúcies-), o localitzacions puntuals, de cronologia incerta, però que es poden assimilar a una fase encara primerenca d'ocupació (anterior segurament al desenvolupament de la cultura ibera), com és el cas de Can Dorca i Vilarmau (Arbúcies), Coll de Palomeres i Roca Llancers (Viladrau), i també les que trobem en zones baixes: Sant Llop de Viabrea i Santa Anna de Breda.

La cultura Ibèrica

El desenvolupament de la cultura ibèrica, entre els segles cinquè i primer adC, en el context montsenyenc, representarà un conjunt de canvis importants, que indubtablement afectaran el paisatge de la muntanya.

Tan sols una ullada al plànol annex referit a les localitzacions de troballes i jaciments del període iber, més tenint en compte que en

sentit global mai s'ha portat un treball sistemàtic de prospecció en el massís, ens pot començar a donar una idea aproximada de la seva dimensió.

La ubicació dels assentaments d'aquest període coincideix amb els paràmetres tradicionals d'ocupació del territori per aquesta cultura: moltes vegades situats en llocs enturonats i de fàcil defensa (Montgròs del Brull, Torre de la Mora i Buixalleu (Sant Feliu de Buixalleu) Montsoriu (Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu) o Montclús (Sant Esteve de Palautordera), propers a zones de conreu i en una situació de domini i control de vies de comunicació o de penetració en el territori, en alguns casos coincidents amb camins ramaders.

Sembla bastant evident, observant la seva distribució territorial, que una part important de les zones baixes del massís, es trobarien ocupades i també sembla evident tot i que no s'hagin trobat restes d'aquesta ocupació, que l'activitat humana en zones altes (pla de la Calma) no hauria desaparegut, sinó que de ben segur s'hauria mantingut i possiblement augmentat respecte a les etapes precedents.

Sembla també del tot versemblant que tant per les seves dimensions, com pel nombre de jaciments, ens trobem en una etapa de creixement demogràfic, en la qual l'agricultura jugarà un paper determinant.

És també important esmentar que el model d'ocupació i explotació del territori, no està centrat exclusivament en l'existència de poblats, sinó que també s'ha de tenir en compte la presència d'hàbitats dispersos, amb unes característiques que possiblement l'acostarien als models que trobem en època altmedieval. En aquest sentit un cas paradigmàtic el constitueix Can Pons d'Arbúcies.

Can Pons

Aquest jaciment es troba situat en una terrassa de la riera d'Arbúcies, en una zona propera al nucli de la població, i respon a un tipus d'estructura d'assentament dispers, amb una cronologia que situem entre la segona meitat del segle II i la primera del segle I adC (FONT *et al*, 1996).

Ultra la importància d'aquest jaciment, pel fet de ser una de les primeres mostres localitzades en el Nord-Est peninsular d'hàbitat dispers d'aquest període, i sobretot pel fet de conservar la seva planta pràcticament intacta, constitueix al mateix temps un dels pocs exemples en el Montseny, en el qual s'han portat a terme paral·lelament estudis palinològics, paleocarpològics i antracològics.

Sabem a través d'aquests estudis que els seus habitants empraven segurament la tècnica de l'artigatge, com ho demostraria l'important nivell de carbons que se situava a la base de l'assentament i que s'escampaven per bona part de la terrassa de la riera d'Arbúcies on es localitza el jaciment. Les dades antracològiques demostren també que aquests mateixos habitants feien el teulat de la seva casa amb branques i branquillons de bruc, que els telers utilitzats per teixir les seves robes, estaven construïts amb pollancre i la fusta que cremaven en el forn adossat a l'habitatge era alzina. També sabem per les anàlisis antracològiques i paleocarpològiques que conreaven vinya, ametller i faves (RUEDA & BURJACHS, 1999).

Al mateix temps les dades aportades per aquests estudis ens ofereixen la possibilitat de conèixer aspectes del paisatge montsenyenc en el context de les darreries del primer mil·lenni adC.

Dades sobre el paisatge dels segles II-I adCm en el curs mitjà de la riera d'Arbúcies

Sobre la base dels estudis a què fem referència, el paisatge en el qual es trobava ubicat el jaciment de Can Pons, responia en essència a un paisatge de tipus mediterrani, producte d'un clima temperat amb predomini dels alzinars, tot i que també hi eren presents les suredes, rouredes i pinedes.

En boscos esclarissats, tant per causes naturals com produïdes per l'home (artigatge, pastures, etc), es facilitava la proliferació d'heliòfils com ara el bruc i els pins.

A més sabem que el bosc de ribera, com a mínim estava format per pollancre, i que, entre aquests i formant part també de les bardisses, hi existia la llambrusca (*Vitis vinifera*) i herbàcies de la família de les ciperàcies.

Entre les espècies d'arbres aprofitades per l'home hi havia l'ametller. Sabem també que els espais oberts eren colonitzats estacionalment per plantes herbàcies, bàsicament de la família de les poàcies (gramínies silvestres), asteràcies (compostes de tipus margarida, pixallits, cards, etc.).

Per tant i establint una comparació amb el paisatge actual, sembla evident que les diferències observades no són extraordinàries.

La romanització

El desenvolupament de la cultura romana suposarà avenços importants en la major part dels àmbits econòmics i molt específicament en l'agricultura, tant en la tècnica com en la producció.

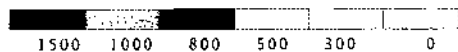
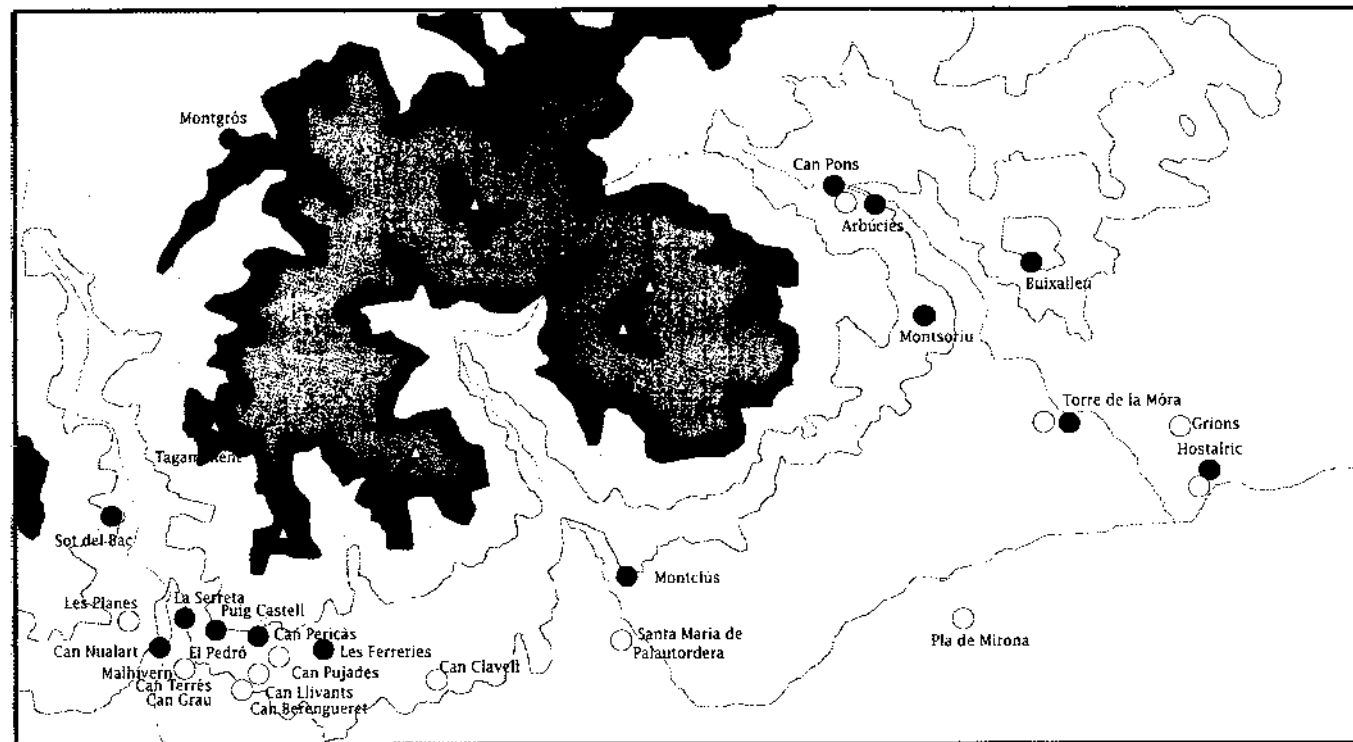
Si ens fixem en el mapa annex, en el qual es troben ubicats els jaciments corresponents a aquest període (que en termes cronològics situem entre el segle II adC i el segle V), s'observa una concentració importantíssima d'assentaments sobre les zones baixes de la muntanya a prop o directament situats sobre planes conreables (cas de la Garriga, amb la Vila de Can Terrés, la zona de Cànoves i Vilamajor, Santa Maria de Palutordera, Hostalric o Grions)

Segons aquest model, i a diferència del que observàvem en el període iber, la població sembla haver abandonat les zones de refugi que suposen la mitja muntanya, i els trobem situats i més o menys concentrats molt a prop dels grans eixos de comunicació de l'antiguitat en aquesta zona: la Via Augusta i l'entrada a la Vall del Congost (zona de pas cap a la plana Ausetana).

És evident que aquest fet no és gratuït, i tampoc descobrim res si diem que respon a un període relativament tranquil pel que fa a guerres i moviments migratoris, sobretot fins a la crisi del segle III.

Aquesta situació canviarà radicalment, a partir d'aquests moments i entrarem en un llarg període d'inestabilitat que perdurarà en major o menor intensitat fins a la consolidació del poder feudal en el segle XI.

POBLAMENT D'EPOCA IBÈRICA I ROMANA

- Jaciments ibèrics
- Jaciments d'Època romana

L'alta edat mitjana

Tot i que aquest període continua essent un dels més mal coneguts, sobretot en el marc cronològic corresponent al període visigot i carolingi en el nostre país, la tasca feta en els darrers anys per historiadors i arqueòlegs, comença a donar els seus fruits i podem començar a adonar-nos de la dimensió del poblament en l'àmbit geogràfic del massís, sobretot pel que fa al nombre de localitzacions aportades per la documentació, així com en algun cas concret per l'arqueologia sobretot a partir de la segona meitat del segle IX.

103

Aquest darrer és el cas de la torre de la Móra a Sant Feliu de Buixalleu, i que d'una manera poc precisa cronològicament parlant se situa entre els segles VIII i IX.

Es tracta d'una torre romana, reaprofitada en època altmedieval, i destruïda per un incendi, el que ha permès localitzar les restes d'un petit conjunt d'objectes ceràmics pràcticament sencers (FONT *et al*, 1999).

Com dèiem però serà a partir de la segona meitat del segle IX, quan comencem a disposar, mercès a la documentació d'època carolíngia (preceptes dels anys 862 i 878), de les primeres dades toponímiques i que ens aporten una primera aproximació al poblament d'aquesta època. Coneixem a través d'aquests documents l'existència de nuclis de població a Cerdans (Arbúcies), Riells, Breda, Campins i Sant Esteve de Palautordera

De les darreries del segle IX i del primer quart del segle X ens han arribat dos documents d'extraordinària importància: les actes de consagració de les esglésies de Sant Martí d'Aiguafreda (898) i Sant Quirze d'Arbúcies (923).

En el cas de Sant Martí d'Aiguafreda (ROCAFIGUERA, 1985), apareixen els topònims de: Nogueroles, Vilar de Sant Martí, Aiguafreda, Avencó, Canyelles, Cantallops, el vilar d'Èlia, Canyelles de Campllong, l'església de Santa Coloma (Centelles) i els vilars de Vall Ossera, Vinyoles, Nitbona, Casoles, Centelles, Balona, Màmola, Vallasnera, el vilar de Ninfridi, Riballons, Ollic, Guistremir, Gèmenes i l'església i el castell de Sant Esteve (de Centelles).

En el cas de l'acta de consagració de la parròquia d'Arbúcies

(MARQUÈS, 1994), la relació toponímica referent a llocs habitats és gairebé tan extensa com en el cas anterior, i hi apareixen: dues viles, sis vilars i cinc masos o grups de masos, així com cinc esglésies que ja existien en el moment de consagrar-se el temple parroquial: Sant Iscle, Sant Nasari, Sant Climent, Santa Maria de Lliors i Sant Pere Desplà

Aquests dos documents per si mateixos ens serveixen per donar-nos una idea aproximada de la realitat demogràfica de dos punts situats en els dos extrems del massís. Si fem una ullada a les altres localitzacions documentades al llarg del segle X, observem com el poblament en el context geogràfic del Montseny, abasta bona part del territori: La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues i Sant Pere de Vallcàrquera (966), el castell de Tagamanent (947), Santa Maria de Tagamanent (993), la vila de la Móra (898), La Castanya (993), El Molar (947), El Brull (963), Santa Maria de Seva (985), el territori sevedà (904), Sant Martí de Viladrau (903), Viladrau (930), Espinzella (966), Espinelves (943), Campins (887), el lloc de Gualba, ja és esmentat el 984, Mosqueroles (978), Pertegàs (984), la vila de Vidamènia (986), l'església de Sant Pere de Vilamajor, possiblement ja existia el 872, el Vilar del Rifà a Sant Antoni de Vilamajor (941), Cànoves i Samalús (1002)...

És fàcil adonar-nos a través d'aquesta relació, que moltes de les localitzacions a què acabem de fer referència són esglésies, si en tots aquests casos es conservessin les actes de consagració, com passa amb Sant Martí d'Aiguafreda i Sant Quirze d'Arbúcies, amb totes les dotacions de terres que hi apareixen, així com amb la rodalia dels seus termes i l'especificació de viles, vilars i cases que en formaven part en aquells moments, possiblement ens trobaríem amb un Montseny notablement poblat, tant pel que fa a les zones baixes, com les de mitja muntanya.

Evidentment aquesta dimensió demogràfica sobre el territori, en certa manera sorprenent en un context cronològic tan reculat, va suposar canvis importantíssims en el seu paisatge, més tenint en compte que estem parlant de societats que basaven la seva existència en tres pilars econòmics: l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal.

A més, i en certa manera, s'ha de considerar que en aquests moments (segles IX i primera meitat del segle X), el massís i sobretot

les seves valls, exercirien el paper de zones de recer d'unes comunitats, per les quals les planes properes (en una situació d'inestabilitat, producte del procés de conquesta per l'Imperi Carolingi i les successives campanyes i ràtzies portades a terme pels exèrcits de l'Emirat de Còrdova els anys 793 i 850 i ja en època califal el 982), no constituïen encara zones suficientment tranquil·les com per establir-s'hi de manera definitiva.

El paisatge a l'època medieval

A l'edat mitjana es conforma un model d'explotació del territori, que comportarà una conformació del paisatge característica de les comunitats rurals tradicionals amb una base econòmica autosuficient. Aquest model ha perviscut a casa nostra, amb més o menys intensitat, fins gairebé mitjan segle XX.

Com era el paisatge, el clima, la fauna i la vegetació del Montseny a l'edat mitjana? Això ho podem saber gràcies a les anàlisis fetes, arran de les excavacions arqueològiques del castell de Montsoriu (Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu, la Selva).

La vegetació que ens presenta les anàlisis palinològiques, extretes dels sediments del castell de Montsoriu, pertanyents als s. XII, XIII i XIV de la nostra era; és una vegetació dominada per l'alzinar, amb claps de vegetació de ribera. Aquest bosc (*saltus montensis* o *silva*) estava clavetajat per petites clarianes de conreu (*ager*), que donaven al territori aquest aspecte de mosaic, tan característic del paisatge tradicional de la muntanya mitjana del nostre país. La unitat bàsica d'explotació d'aquest model era el mas. Aquest model que s'inicià vers l'any 1000 i desaparegué, d'una manera gradual, a mitjan segle XX de la nostra era, se'l coneix amb el nom discutible, i suposem que transitori, de *tradicional*.

No hi ha dubte que la pressió que aquest model tradicional, pretesament harmònic amb la natura, exercia sobre l'entorn, tendia a generalitzar més els claps en el territori i conseqüentment contribuïa a disminuir més les zones boscoses. Les evidències de sobreexplotació són múltiples: fortes desboscades per conreu o pastura (Pla de la Calma, vall de Santa Fe fins a mitjan s. XX), explotació forestal intensiva, sobretot per carboneig, o explotació selectiva d'algunes espècies forestals. Accions que anaven reduint

fortament el potencial natural dels boscos montsenyencs i consegüentment anaven transformant el paisatge del massís... L'aplicació intensiva i perllongada en el temps d'activitats com el carboneig, hauria acabat comportant una radical transformació del paisatge. No hi ha dubte que la desaparició d'aquest model ha comportat la recuperació de la massa forestal i de la cobertura vegetal, en general del massís. Com a contraposició, cal dir que l'abandonament actual de les explotacions rurals, comporta una disminució progressiva de les clapes de correu en mig del bosc i per tant acaba suposant una pèrdua de biodiversitat. Consegüentment el que diferenciava el model econòmic tradicional, de l'actual, no era l'actitud de l'home vers el medi, sinó la potencialitat de les seves eines i mitjans de transformació.

Reprenem aquest tema més endavant i retornarem al paisatge que els homes es trobaren a la baixa edat mitjana al Montseny.

El castell de Montsoriu ha proporcionat interessants dades paleoclimàtiques a través de la determinació d'espècies botàniques i zoològiques dels segles XII, XIII i XIV. Malgrat l'interès de les dades que proporcionem, cal dir que aquestes dades no són completes. Dels estudis faunístics només tenim la determinació taxonòmica de la malacologia, la ictiofauna i la macrofauna. Estem a l'esperem de l'estudi arqueozoològic complet. Encara no s'ha acabat l'estudi de les aus que ben segur ens reportarà dades importants. Una primera anàlisi, però, ja ens ha detectat la presència de voltor, xoriguer, oca, colom, todó i sobretot gallina.

Les anàlisis arqueozoològiques ens donaran pautes sobre els processos de domesticació (selecció de femelles enfront dels mascles, potenciació de determinades edats...), sistemes de carnisseria i aprofitament càrnic de les diferents espècies animals tant domèstiques com salvatges... De moment, però, i mentre esperem aquests complets estudis, basarem la nostra exposició només en la determinació taxonòmica. Cal esmentar, referent a les espècies domèstiques, que els bòvids augmenten la seva presència en l'aprofitament culinari del castell al segle XIV, en comparació dels períodes anteriors. Dubtem que això tingui una translació general en la cabana ramadera del Montseny, probablement té més a veure amb l'ús més residencial del castell en aquesta època. Tanmateix caldrà esperar els estudis esmentats per poder afinar una hipòtesi raonable en aquest sentit.

Un altre fet que es pot observar és que el mínim climàtic produït entorn de l'any 1350, que succeeix a la bonança climàtica produïda entre el 900 i el 1350 de la nostra era, no té una repercussió en la fauna salvatge, ni en la flora com veurem seguidament.

✓ *Fauna domèstica*

108

Quant a la fauna domèstica de la baixa edat mitjana del castell de Montsoriu, ha permès determinar les espècies següents, amb el nombre mínim d'individus, que es relaciona al seu costat:

- Bòvid, majoritàriament vaques (*Bos taurus*): 16
- Cabra (*Capra hircus*): 18
- Ovella (*Ovis Aries*): 16
- Ovicaprins (*Oviscapra*): 53
- Porc/truja (*Sus domesticus*): 44
- Ase (*Equus asinus*): 1
- Cavall (*Equus sp.*): 1
- Porc o senglar no determinable (*Sus sp.*): 1
- Cabra indeterminada (*capra sp.*): 1
- Gat (*Felis catus*): 1
- Gos (*Canis familiaris*): 1

✓ *Fauna salvatge*

Pel que fa a la fauna salvatge, bàsicament caçada per a consum càrnic, a excepció dels carnívors trobats, és la següent:

- Llebre (*Lepus europaeus*)
- Senglar (*Sus scropha*): 5
- Cabra (*capra pyrenaica*)
- Isard (*Rupicapra rupicapra*)
- Conill (*Oryctolagus cuniculus*)
- Cérvol (*Cervus elaphus*): 4
- Cabirol (*Capreolus capreolus*): 1
- Teixó (*Meles meles*): 1
- Linx (*Lynx pardina*): 1

✓ *Ictiofauna*

La ictiofauna és rica, variada i bàsicament selecta. Sorpren, però,

la presència del lluç de riu, un peix que es troba en llacs i aigües dolces centreeuropees i que suposadament va entrar a les nostres àrees molt més tard. Cal, en el nostre cas, la possibilitat de la importació del peix, prèviament conservat. De fet els Cabrera, senyors de Montsoriu, eren al segle XIV, una de les nissagues més poderoses del nostre país.

Les espècies determinades són les següents:

Congre (*Conger conger*)
 Tonyina (*T. Thynnus*)
 Lluç de riu (*Esox lucius*)
 Pagell (*Pagellus sp*)
 Cavalla (*S. Japonicus*)
 Llissa (*Mugil sp.*)
 Dorada (*S. Aurata*)
 Boga (*B. Boops*)
 Verat (*S. Scombrus*)
 Sorell (*T. Trachurus*)
 Anguila (*A. Anguilla*)
 Bacallà (*G. Morhua*)
 Rèmol (*P. Maxima*)
 Dorada, pagre (*Sparus sp*)
 Sard (*Diplodus sp.*)
 Mabre (*L. Mormyrus*).

✓ Malacologia

La malacologia és molt més pobre i de procedència variada (mar, terra). La relació és la següent:

Petxina (*Glycymeris*)
 Cargol de mar (*Charonia lampas*)
 Cargol terrestre (*Cornu aspersa*)
 Musclo de mar (*Mytilus adulis*)
 Cargol comú (*Helix aspersa*).

En total s'han trobat fins al moment, 14 espècies d'animals domesticats, 9 espècies de mamífers salvatges, 1 au carronyera, 16 espècies de peixos i 5 de cargols i musclos. Un conjunt que dona

una bona mostra de quin era l'entorn natural i econòmic d'aquest període.

✓ **Palinologia**

110 Tanmateix per afinar la descripció climàtica i paisatgística, les millors dades són proporcionades per la palinologia. Les diferents anàlisis palinològiques realitzades a partir de sediments medievals de Montsoriu, ens proporciona els resultats següents:

- En els sediments del segle XII, trobem un predomini de pòl·lens no arboris, amb una feble presència de bruc (*Erica sp*), cereals (*Cerealia-tipus*), sègol (*Secale*), vinya (*Vitis*) i boga (*Typha*). Quant a la cobertura arbòria trobem un predomini de l'alzina (*Quercus ilex-coccifera*), seguit del pi (*Pinus*), bedoll (*Betula*), vern (*Alnus cf glutinosa*) i de manera testimonial freixe (*Fraxinus*), avellaner (*Corylus avellana*) i olivera (*Olea- phyllyrea*).

- La vegetació del segle XIII presenta també un predomini de tàxons herbacis, sobre els arboris. S'observa un augment de la presència de bruc i hi continua havent presència de cereals i boga. La cobertura arbòria continua dominada per l'alzina i el pi. Hi ha també, però, presència de roure (*Quercus caducifolia*), bedoll, vern, castanyer (*castanea sativa*), freixe, avellaner, salze (*Salix spp*), tamariu (*Tamarix*), ginebró (*cf Juniperus*) i olivera.

- En el segle XIV es manté una proporció semblant, entre cobertura arbòria (el 30% dels tàxons) i herbàcia (70% dels tàxons). En comparació amb nivells anteriors, la diferència més notable és el lent descens del pi.

- El segle XV presenta característiques semblants als anteriors.

Com a curiositats cal esmentar la presència d'algues d'aigua dolça, segurament vinculades amb les cisternes i dipòsits d'aigua del castell i la presència de bolets com els pets de llop.

D'aquestes dades es dedueixen un seguit de característiques del paisatge. La primera i més evident és que el turó estava deforestat, evidentment per qüestions defensives. Per això s'explica aquest domini dels tàxons d'herbàcies. La segona és que ens trobem davant d'un paisatge de clima mediterrani de les mateixes

característiques que l'actual, dominat per l'alzinar, amb presència de caducifolis en els fondals obacs. La fauna salvatge determinada, també corrobora aquesta interpretació. La presència de cérvol i cabirol, sobretot del primer, semblaria indicar la presència de grans boscos de caducifolis, probablement de faig, i d'avets, típics d'un clima més continental, sense el sotabosc impenetrable de la vegetació mediterrània. Aquests boscos es situarien a les parts altes del massís.

Els densos boscos del Montseny estarien trencats per petits claps, que ocupaven els masos i el seu entorn agrícola. Aquests establiments (els masos), rarament superaven la barrera dels 1.000 m. d'alçada.

El paper del mas com a element de transformació del paisatge

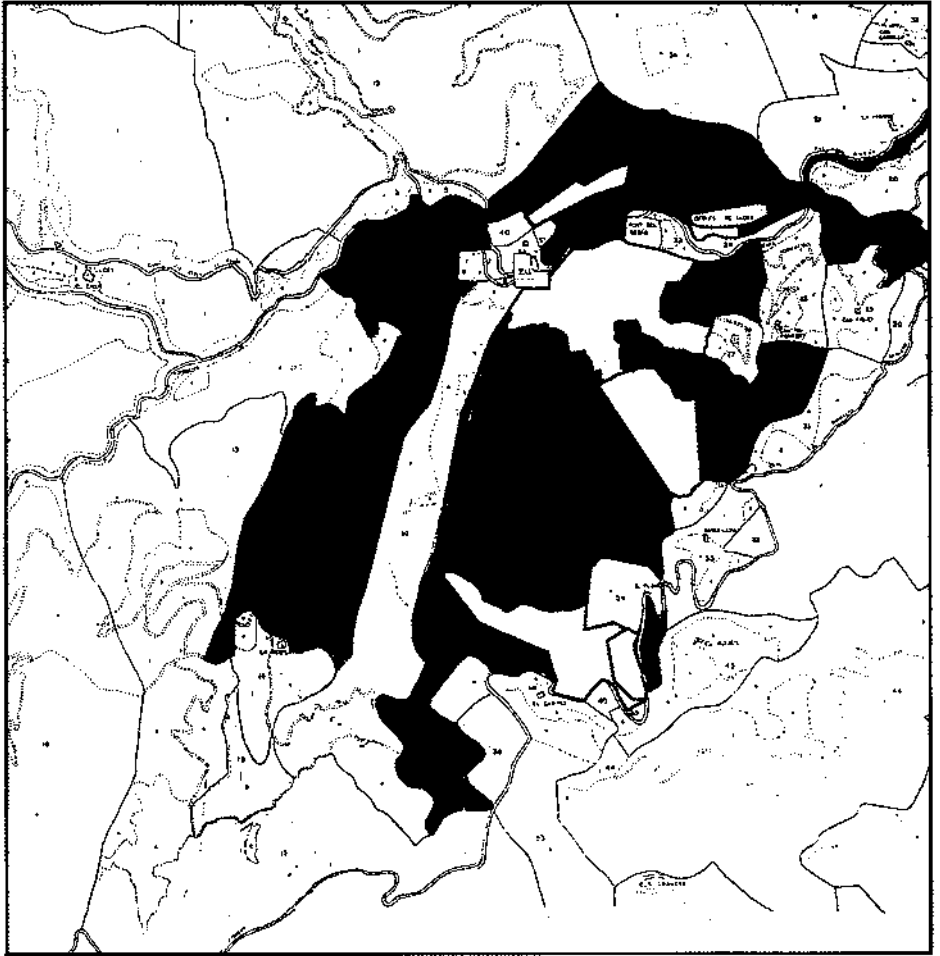
Seguidament passarem a veure com neixen i evolucionen aquests masos, partint de dos casos reals, estudiats pel Museu Etnològic del Montseny, en l'Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny i aprofundits en l'estudi de Masos del Montseny, ambdós per encàrrec del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

✓ *El Regàs*

El Regàs és un mas situat a 525 m. sobre el nivell del mar, que es troba a l'inici del Rieral d'Arbúcies. El mas està vinculat secularment a la que havia estat una de les nissagues més rellevants de la vall.

Els seus inicis documentats es remunten al segle XIII. La família a l'edat moderna, concretament a l'any 1622 van esdevenir ciutadans honorats de la ciutat de Girona i concretament l'any 1463, un dels seus membres esdevé batlle de la batllia de Montsoriu, l'any 1625 arrenden la batllia d'Arbúcies, hereva de l'antiga batllia de Montsoriu a la família Negrell i l'any 1631 esdevenien els batlles naturals, per voluntat del senyor del terme d'Arbúcies, Joan de Sarriera i Gurb. El 1634 Domingo Negrell ven a Francesc Regàs tota la batllia. Finalment l'any 1682, després de molts de plets la venen al comú d'Arbúcies.

EL REGÀS

Distribució del sòl

Conreu de secà

Àrbres de ribera

Alzinar

Conreu de regadiu

Alzinar / Matolls

Alzinar / Castanyeda

Castanyeda

Fageda

Pineda

Fageda / Alzinar

Matolls

L'estratègia econòmica i de domini del territori d'aquesta família fou històricament efectiva. Al segle XIV comencen a adquirir els masos rònecs i a partir d'aquí comencen a adquirir drets de censos i lluïsmes i altres servituds de domini. Al segle XVI fan diferents compres a carta de gràcia. També van adquirint drets d'emprivar pastures i artigues a la vall de Santa Fe i del terme de Montseny. Conseqüentment a banda de l'activitat agrícola, expandeixen l'activitat forestal i ramadera. Per acabar de reblar les seves fonts econòmiques, construeixen un molí l'any 1622.

Evidentment per consolidar aquest poder econòmic, assalten el poder polític, centrat en la lluita pel control de la batllia, també opten per ennoblir-se, per la qual cosa es fan ciutadans honorats. Aquesta pujança de la família, que a Arbúcies, només tenia al seu contrapunt amb els Roquer, feu que esdevingueren objectiu de la banda de Serrallonga, que segrestà un Regàs i demanà rescat per ell.

Al segle XVIII la família activa encara més l'explotació forestal, de manera que a l'any 1743, el Regàs té 231,45 ha, sense comptar altres propietats. De fet és el moment de més expansió, quan en el mas construeixen la solana i l'eixida de la galeria (1768). En el segle XIX construeixen obradors per al fuster i el ferrer. A partir d'aquest segle i començaments del XX, les activitats de carboneig i d'obtenció de rodells per a bótes, s'intensifiquen.

A partir de mitjan segle XX, el model social i econòmic que representava el Regàs entra en un decliu irreversible. A l'actualitat, la masia més que el nucli d'una unitat d'explotació del territori, és la residència dels seus propietaris i l'activitat primària agrícola i forestal ha deixat de ser el principal recurs. Per altra banda la qualitat de les seves aigües ha fet que s'instal·lés una explotació d'aigua, dependent de Vichy Catalan.

A la propietat del Regàs s'hi troben extensos boscos d'alzina, castanyeda i en menor quantitat arbres de ribera i pineda. Complementen aquesta propietat forestal les àrees de conreu de secà i de regadiu. Aquestes àrees, com és habitual al massís, s'obtenien aterrassant el terreny, fent feixes. Els productes que es conreaven eren el blat, el forment, cereals, ordí, mestall i més modernament

patates, fesols, blatdemoro. En els marges de les feixes es plantava el raïm. Prop dels recs o llocs en presència d'aigua s'hi deixava créixer el vímet, per poder fer cistells.

Quant als fruiters, trobem documentada l'explotació de pomeres al Regàs al s.XVII.

114

✓ *L'Agustí*

El mas es troba situat al terme municipal de Tagamanent a 1040 m d'alçada. Com en el cas anterior té el seu origen al segle XIII, té una fase de creixement en els s. XIV, XV i XVI i un moment de gran expansió al segle XVIII amb grans reformes arquitectòniques de la masia.

El procés d'expansió en el temps, l'estratègia d'accés al control polític del territori i dotar-se d'un cert grau d'ennobliment, són semblants al Regàs. Efectivament els Agustí també assumeixen càrrecs en el comú o universitat de Tagamanent (l'any 1638, Bartomeu Agustí esdevé batlle), encara que no hi havia un paral·lel amb la batllia de Montsoriu i els Agustí també assolixen el títol de ciutadans honorats, en aquest cas de Granollers.

Tanmateix l'estratègia econòmica canvia, donat que s'adapta més a les característiques del seu territori. Així mentre el Regàs esdevé una gran explotació forestal, l'Agustí serà una gran explotació ramadera. Ambdós tenen una diversitat de components econòmics i alhora tenen una activitat predominant.

L'any 1861 l'Agustí tenia 187,5 ha, el 50% eren pastures i només un 5,4% era conreu de secà, bàsicament de cereals, lleguminoses i farratges, arbres fruiters com el periconer, el lledoner, la servera. La resta era bosc i erm. El bosc s'aprofitava per a construcció, per a fagines i per carbonejar. Pels volts de la masia també hi tenien gatell per poder fer carbassots per la pedra d'esmolador, collars d'esquilla..., pollancre negres i vimeneres.

Quant al bestiar, l'any 1826, comptabilitzaven 104 caps d'ovelles, 17 de porcs, 70 cabres. L'any 1805, també es parla de 2 bous i 4 braus i en 1806 de 12 gallines i un gall.

L'AGUSTÍ I EL BELLVER

115

Mapa Cadastral 1955

Distribució del sòl

Conreu de secà	Alzinar/Matolls/erms
Pastures	Alzinar
Matolls/Alzinar/ Pineda/Rocams	

L'acció de l'home en aquest extrem del pla de la Calma, conformà un paisatge totalment modelat per la seva mà. Aquesta acció de l'home comportà una deforestació radical, per adaptar aquest terreny per a pastures i conreu. Un dels productes agrícoles de certa anomenada del Pla foren les patates. Aquesta adaptació del terreny a l'activitat humana, aporta al paisatge un altre element els clapers o clopers, que són amuntegaments de pedres per facilitar el treball de la terra.

L'activitat ramadera també ha produït un paisatge d'espais i

contruccions en funció seva: saleres, amorradors (places per repòs del ramat), barraques de pastor, cledes, corrals. També habituals en aquest paisatge eren les congestes, pous de neu, pous de glaç, basses, fonts i pous.

116

Com en el cas del Regàs, l'Agustí va veure entrar en total decliu la seva activitat tradicional. Aquí el canvi fou més radical, probablement perquè les condicions de vida eren més difícils, el que féu que a mitjan s. XX, s'abandonés el mas, fins que el 1974 la Diputació de Barcelona va comprar la finca.

L'Agustí actualment ha sofert un canvi d'ús i ha esdevingut un centre museístic, per tant ha basculat del sector primari al terciari.

No ens pertoca aquí parlar dels nous usos de la muntanya, està clar que els tradicionals han deixat de ser rendibles i que el futur del Montseny passa en bona part per la seva terciarització, que s'ha vist potenciada per la figura del Parc, que ha donat la imatge d'un espai protegit de qualitat. Moltes de les antigues masies i masoveries s'han abandonat, altres al contrari s'han recuperat com a segones residències. Poques en queden com a unitats d'explotació del territori. Alguns propietaris viuen en les seves masies, per la qualitat de vida que actualment poden representar, una vegada millorades les comunicacions amb els centres urbans, encara que ja no viuen principalment de la terra, sinó d'altres feines. Nous usos s'han estès: usos residencials (residències cases de pagès), usos ludicoculturals... No hi ha dubte que el Montseny ha garantit un trànsit controlat de model econòmic, sense els daltabaixos que hi ha hagut en d'altres indrets i en aquest fet hi ha tingut molt a veure la figura del Parc Natural, que sobretot a finals dels anys 70 del segle XX va frenar normativament possibles processos d'urbanització i de major artificialització d'aquest territori.

Josep Manuel Rueda

Director del Museu d'Art de Girona

Jordi Tura

Director del Museu Etnològic del Montseny

«La Gabella» d'Arbúcies

Bibliografia

ARXÉ, J.: «L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'antiguitat». *Monografies del Montseny*, núm. 5. Amics del Montseny, Viladrau, 1990. Pàg.147-169.

BOLÒS J.; HURTADO, V.: *Atles del Comtat d'Osona (798-993)*. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona, 2001.

117

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J.: «El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)». *Tribuna d'Arqueologia 1994-95*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1996. Pàg. 93-103.

FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J.: «Torre de la Móra, una fortificació altmedieval en els primers contraforts del Montseny». *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1r mil.lenni*. Eumo Editorial. Vic-Ripoll, 1999. Pàg. 409-417.

MARQUÈS, J.M: *Arbúcies cristiana*. Ed. L'Eix Editorial SL. Capellades, 1994.

ROCAFIGUERA, F.: «La documentació dels segles IX-XII sobre Aiguafreda». *Temes aigüafredencs II*. Ajuntament d'Aiguafreda. Aiguafreda, 1985.

RUEDA, J. M.; BURJACHS, F.: «El paisatge vegetal a la vall d'Arbúcies en època ibèrica (Can Pons) i a l'edat mitjana (Castell de Montsoriu)». *Monografies del Montseny*, 14, Amics del Montseny, Viladrau, 1999, pàg. 111-122.